

MEMES OF TRANSLATION. THE SPREAD OF IDEAS IN TRANSLATION THEORY

Andrew Chesterman, *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Benjamins Translation Library, vol. 22, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1997. Cartoné, 219 + vii pp. ISBN 90 272 1625 8. 6.300 pts.

O misterioso título deste libro –*memes*, que producirá máis dun problema de se chegar a traducir ó galego ou ó castelán: memas da traducción, os memas da traducción– agacha unha complexa teoría da traducción, da historia da traducción, da pedagogía da traducción e da práctica da traducción que parte da filosofía do coñecemento de Karl Popper e do esquema popperiano que describe o proceso da metodoloxía científica e, en realidade, toda adquisición de coñecemento racional: $P1 \rightarrow TT \rightarrow EE \rightarrow P2$, que poderíamos ler do seguinte xeito: todo proceso de adquisición de coñecemento comeza cun problema P1 para o cal propoñemos unha solución provisional (*tentative theory*) TT que, dada a falibilidade da natureza humana, probablemente será imperfecta. Esta teoría provisional sométese a unha análise crítica nun proceso de eliminación de erros (EE) que a refinará para chegar a un novo problema P2 onde o proceso comeza de novo. Na concepción popperiana, toda teoría é só unha hipótese para solucionar un problema; unha resposta a unha pregunta; unha actuación motivada por unha situación.

Andrew Chesterman, o profesor inglés da Universidade de Helsinki, utiliza o devandito esquema popperiano nos tres primeiros capítulos para revisa-la teoría da traducción e a súa historia e presentar unha visión xeral articulada en torno ós denominados *memas*. O concepto de mema provén da sociobioloxía e defínese como unha unidade de transmisión cultural ou de imitación (5) –a lingua, e en xeral toda a cultura, é un conxunto de comportamentos, de códigos constantemente aprendidos e imitados. A transmisión dos memas dentro dunha mesma cultura prodúcese mediante imitación e, polo tanto, tamén a través da lingua da comunidade; pero para a transmisión intercultural dos memas é necesaria a traducción: “the need for translation is a neat criterion for the existence of a cultural boundary. This gives us a *fundam-*

mental definition of translation: translations are survival machines for memes" (7; a énfase é nosa). Como actividade social e cultural dunha comunidade, tamén a traducción e as ideas sobre a traducción constitúen memas, transmitidos de xeración en xeración, que dan lugar ás diferentes concepcións e escolas teóricas. Chesterman divide a historia do pensamento crítico sobre a traducción en oito fases dominadas cada unha por un complexo de memas. Estas etapas, non embargante, non son compartimentos estancos que se suceden na liña do tempo, senón máis ben ideas que se complementan e se solapan ó longo dunha especie de espiral: "the stages primarily represent clusters of ideas rather than historical periods" (20). (Esta presentación da historia das ideas non pode deixar de lembrárno-lo proceso helicoidal da adquisición do coñecemento que Toury deseña en *Descriptive Translation Studies –and Beyond*, no que cada etapa non é unha simple superación da primeira senón unha revisión e reformulación do coñecemento acumulado).

O capítulo 2 (*The evolution of translation memes*), dedícase a percorrer estas oito fases. Nunha primeira etapa (*Words*), a palabra como unidade de traducción domina a reflexión, un mema que, malia as afirmacións de Chesterman ("it has taken until the present century for this general conception of meaning to be toppled off its pedestal", 21) chega ata os nosos días: ¿de onde senón o trasnoitado interese por definir e estudar ríxidas unidades de traducción? A Palavra de Deus (*The Word of God*), nome dado á segunda fase, fai referencia ó culto ó texto orixe, que, non por coincidencia, xorde a partir das reflexións dos tradutores das Sagradas Escrituras; o literalismo é unha consecuencia deste mema que podemos rastrexar dende San Xerome (mesmo a orde das palabras da Biblia é un misterio) ata Vinay & Darbelnet (os cambios non motivados producen traduccións inexactas). Pero non tódolos textos son sagrados, ¿que facer, daquela, cos outros? O mesmo San Xerome apunta que os textos non sacros se deberían traducir máis libremente e a traducción convértese en interpretación, comentario, adaptación, imitación e mesmo simple explicación. Nesta terceira fase, denominada da Retórica, prodúcese un cambio de atención dende o texto orixe ó texto termo, concedéndolle máis importancia ás necesidades dos receptores da traducción que á fidelidade ó orixinal. Como reacción lóxica, a cuarta fase (*Logos*), defende que a imitación é imposible e que a paráfrase destrúe o espírito do orixinal, polo que se defende unha traducción deliberadamente estranxeirizante: Dryden, Tytler, Schleiermacher, Venuti. A quinta fase, da ciencia lingüística, supón unha reacción contra a preponderancia dos estudos sobre a traducción literaria; como operación que se realiza sobre elementos lingüísticos, a traducción explícase como unha transcodificación; a nova perspectiva lingüística implica unha redefinición de nocións como a equivalencia, situada non no nivel da lingua, senón da fala. Mais a teoría da traducción non pode descansar só sobre a lingüística; para o estudo da comunicación (sexta fase), cobran importancia os estudos culturais, a pragmática, etc. e a énfase volve ó texto termo e á comu-

nidade receptora. A sétima fase (termo, *target*) consagra os estudos descritivos da traducción como proceso e como produto; máis que preguntarse cómo se debe traducir, o que interesa neste momento é cómo son realmente as traduccions aceptadas como tales polo público receptor. O estudio das traduccions implica, loxicamente, o estudio das circunstancias do traductor, que se define como un axente mediatizado polo seu contorno. Finalmente, a etapa da cognición céntrase no porque da traducción, nos motivos do traductor para actuar dun xeito concreto; noutras palabras, o obxectivo da teoría da traducción debe ser descubri-las leis que gobernan o comportamento traductivo. O futuro, segundo Chesterman, estará dominado por dous memas fundamentais: a investigación empírica e o estudio dos elementos socio-culturais, ideolóxicos e éticos que determinan o comportamento dos tradutores.

Os memas que conseguen sobrevivir ó longo do tempo rematan por imporse ós demais e convértense en normas (capítulo 3: *From memes to norms*). De feito, podemos defini-las normas como “memes which are accepted by a community as being conducive to behaviour perceived as useful” (51). A teoría da traducción debe describir e explica-las normas de traducción que dominan en cada sociedade e en cada momento histórico; neste sentido, e só neste, podemos dicir que a teoría da traducción de Chesterman é, ademais de descriptiva, tamén normativa, sen caermos nunha contradicción nos termos. O autor describe unha serie de normas básicas para o proceso de traducción, que denomina *normas profesionais* e enuncia como a) norma da responsabilidade: o traductor é un axente leal ás dúas partes implicadas; b) norma da comunicación, que o traductor procurará optimizar; e c) norma da relación, que asegura a existencia dunha relación apropiada entre os textos fonte e termo. O funcionamento destas normas está determinado polas chamadas normas da expectativa, constituídas polas expectativas que sobre a traducción posúe a comunidade receptora: qué é unha traducción, cómo debe se-la traducción de certo tipo de textos, etc. Malia a traducción ser un tipo de comportamento social gobernado por normas, o traductor sempre ten a opción de rompe-las normas se o considera preciso; se esta nova opción ten éxito, a transgresión, co tempo, convértese á súa vez en norma. Esta visión das normas de traducción implica, por unha banda, que os estudos contrastivos (distribución de certas características lingüístico-textuais nos distintos tipos de textos, nas distintas linguas, etc.) adquiren unha importancia fundamental; por outra banda, cómpre estudar tamén as estratexias que os distintos tradutores (neófitos fronte a profesionais, literarios fronte a científicos, etc.), seguen para cumpri-las normas.

Á descrición das distintas estratexias utilizadas para traducir un texto dedícase o capítulo catro (*Translation strategies*), o primeiro do bloque práctico. Chesterman define as estratexias de traducción como “forms of explicitly *textual* manipulation. They are directly observable from the translation product itself, in comparison with the source text” (89, énfase no orixinal). Mediante unha chea de exemplos perfectamente explicados, Chesterman presenta es-

tratexias sintácticas (que en moitos casos nos lembran ós procedementos técnicos de execución de Vinay & Darbelnet 1958 ou de Vázquez Ayora 1977, mais coa salvidade de que Chesterman as define como xeitos de solucionar un problema, non como técnicas de traducción), tratexias semánticas e tratexias pragmáticas. En último termo, o recurso a unha ou outra estratexia estará sempre motivado polo desexo de cumprir coas normas de traducción (expectativa, responsabilidade, comunicación e relación) ou violalas.

No capítulo cinco (*Translation as theory*), Andrew Chesterman define a traducción-producto como unha teoría, “the translator’s theory, posed as a tentative solution to the initial question of how to translate the source text” (116), retomando así o esquema popperiano. Como hipótese provisional (TT no esquema de Popper), toda traducción precisa ser sometida ó proceso de eliminación de erros; este capítulo presenta cinco clases diferentes de avaliación de traduccions, que podemos resumir do seguinte xeito: a) retrospectiva, baseada na relación entre texto orixe e texto termo; b) prospectiva, proposta en primeiro lugar por Nida e baseada no efecto da traducción na comunidade receptora; c) lateral, que se ocupa de examina-la posición da traducción con respecto ó polisistema receptor: outras traduccions, textos orixinais semellantes, etc.; d) introspectiva, que tenta desvela-lo porqué das decisións do traductor e reconstruí-lo proceso de traducción; finalmente e) pedagóxica: realizada por profesores ou profesionais e aplicada ó ensino da traducción.

Os capítulos seis (*The development of translation competence*) e sete (*On translation ethics*) céntranse en aspectos prácticos e aplicados da traducción. No primeiro deles estúdase o ensino e o desenvolvemento da competencia traductora e deféndese a idea de que a historia da traducción —é dicir, os seus memas— son unha ferramenta conceptual moi útil para a formación de tradutores e intérpretes, xa que as oito fases históricas descritas anteriormente son tamén as etapas polas que o traductor adoita pasar, dende o principiante, centrado en descifrar palabras, ata o profesional, cun consciente e ben desenvolvido sentido da autocritica e da autoanálise. Nas palabras de Chesterman: “the changing attitudes and ideas of individual translator trainees may reflect the development of general translation memes through history. A pedagogical corollary of this hypothesis would be that the training process could be enhanced by deliberately exploiting this similarity. Furthermore, it would provide a good reason why trainees should also be taught something of the history of translation theory: in so doing, trainees would also be acquiring the conceptual tools to observe their own progress” (159).

No derradeiro capítulo atopamos cuestións sobre a ética da traducción no sentido etimolóxico do *ethos* grego, é dicir, sobre os costumes, crenzas e prácticas considerados *normais* dentro dunha comunidade, neste caso a comunidade dos tradutores. Catro son os valores éticos fundamentais que gobernan o comportamento traductor: *claridade* para facilita-lo proceso de

comunicación; *verdade*, que nos asegura que a traducción é fiel ó orixinal; *confianza* mutua entre traductor e receptores; e *comprensión*, definida como entendemento ou empatía entre o texto, o traductor e os receptores. Á parte doutras cuestións tratadas, como a *Carta dos dereitos do traductor* da FIT (Fédération Internationale des Traducteurs) ou a traducción emancipadora –que proclama a liberdade absoluta do traductor para actuar segundo a situación–, bótase en falla neste capítulo, e se cadra este é o único defecto do libro, un apartado dedicado á ética do traductor como individuo: á responsabilidade do seu comportamento individual dentro da sociedade que o acolle. É urxente comezar unha reflexión sobre a honradez do traductor e sobre a necesidade de redactar un código deontolóxico, un Xuramento Hipocrático, que poña couto ó intrusismo e ós comportamentos amorais que por desgracia son cada vez máis frecuentes non só entre os tradutores senón tamén entre os formadores de tradutores. Debemos entende-la pedagogía da traducción como a formación do *ethos* dos futuros tradutores e o cultivo de valores éticos que aseguren o comportamento honrado duns profesionais que lle servirán á nosa sociedade de ollos e oídos na súa comunicación intercultural. Nun mundo que tende cara á uniformización e á eliminación da diversidade, para unha comunidade mante-la súa identidade cultural e social é vital contar cun corpo de tradutores ben formados, capaces e, sobre todo, fiables. Mentres isto non se entenda así, mentres se contemple a educación como unha ocupación funcionarial máis e se permita a adventicios desleigados entremeterse na construción do noso futuro, seremos, como pobo, unha especie en constante perigo de autoaniquilación.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- TOURY, G., 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Benjamins Translation Library, 4. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- VÁZQUEZ AYORA, G. 1977. *Introducción a la traductología*. Washington: Georgetown University Press.
- VINAY, J. P. e DARBELNET, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. París: Didier.

Alberto Álvarez Lugrís
Universidade de Vigo

